

संपादकीय

काली, वाद आणि वस्तुस्थिती

बंगल आणि परिसरात कालीची उपासना पद्धत तंत्रमार्गी आणि सामाजिंगंजा काढीशी असेही वाटावापी आहे. पाण कालीच्या रुपाबाबत देशभर

मूलतः भारत हा बहुआयामी देश आहे. जितके आयाम तितकाच्या बहुरंगी इतिहास. भारतीय उपखंडाच्या हजारो वर्षांच्या इतिहासात अनेक संस्कृती जन्माला आल्या, तर काही बाहेसून येऊन इथे विसावल्या व येथेच एकसंधं झाल्या. त्यामुळे साहजिकच परस्पर प्रभाव हा आजच्या भारतीय संस्कृतीवर निश्चितच आहे. किंबुहुना म्हणूनच या देशाची ओळख 'विविधतेत एकता' अशी आहे. या प्रक्रियेतून धार्मिक संकल्पना व परंपरा याही अलिप्त राहू शकल्या नाहीत. त्यामुळेच एकाच धर्मार्तीत प्रादेशिक बदलानुसार निराक्रेपण हे या देशाचे वैशिष्ट्य आहे. म्हणूनच काली या देवतेशी संलग्न पूजाविधी, परंपरा, प्रतिमा विज्ञान समजून घेताना ही गोष्ट प्रकर्षणी सांभाळावी लागते. कालीच्या उत्पत्तीविषयीच्या अनेक कथा आहेत. त्यात प्रामुख्याने मधु-कैटभ, चंड-मुँद, रक्तबीज यांसारख्या असुरवधाच्या कथा समाविष्ट आहेत. महाकाली हे कालतत्त्वाचे प्रतीक असून तिला शत्रुविनाशनी मानले जाते. 'महानिर्णांतंत्र' तसांगितल्याप्रमाणे काली वस्तुतः अरुप आहे. परंतु गुण व क्रिया यांना अनुसरूप तिच्या संगुणाची कल्पना केली जाते. प्रतिमा विज्ञानानुसार काली ही चृत्वर्भुजा किंवा दशभूजा असते. कालीची उपासना अनेक रूपात केली जाते. त्यात मुख्यतः दक्षिणकाली (दक्षिणाकाली), वामकाली, संहारकाली, भद्रकाली, रक्षकाली, गुह्यकाली, सिद्धिकाली इत्यादी अनेक रूपांचा समावेश होतो व या प्रत्येक संकल्पनेनुसार कालीचे स्वरूप बदलते. कालीचे दक्षिणाकाली हे स्वरूप सरळ मार्गी साधना/ दक्षिणाचार (उजवा साधना मार्ग) निर्दर्शित करते या रूपाची पजा सर्व सामान्य घरांमध्ये कुणाच्याही मनात आले नाही. त्यामागील कारणांचा शोध घ्यायचा तर वक्हाड प्रांताच्या इतिहासात डोकावावे लागते.

पुराणकाळात हा गवळयांचा प्रांत म्हणून ओळखला गेला. कौडप्प्यपूरचे महत्त्व तेव्हापासूनचे. नंतरच्या मध्ययुगीन काळात हा संपूर्ण भाग निझामांच्या राजवटीखाली होता. अचलपूर ही त्यांची राजधानीच ओहळे यांनी 'जननायक' या पुस्तकात होती. या काळात देशाच्या वेगवेगळ्या प्रांतातील मुस्लीम येथे येऊन स्थायिक यासाठीच की हा प्रांत कधीही उजव्या विचाराना थारा देणारा नव्हता. वेगवेगळ्या संस्था वाढली पण दोन धर्मात तणावाचे प्रसंग क्वचितच उद्भवायचे. का तर त्याचे सामाजिक घुसळणीतून तावूनसुलाखून निघालेल्या या भागात मलकापूरचा अपवाद सोडला तर जनसंघाचे अस्तित्वही इथे नव्हते. पंजाबरावांच्या शिक्षण व कृषी क्षेत्रातील क्रांतीमुळे शिक्षित व प्रगत

पारंपरिक तेढ व बाबरीनंतर त्यात ओतले गेलेले तेल यामुळे शिवसेनेचा प्रवास या भागात वेगाने पुढे गेला. भाजप-सेनेची युती होती पण या भागात भाजप सेनेची 'ब' टीम म्हणूनच दीर्घकाळ वावरली. काही काळानंतर 'शतप्रतिशत'चा ध्यास घेतलेल्या भाजपने युतीत असूनही अकोला, बुलडाणा भागांत स्वतंत्र अस्तित्व निर्माण केले, पण वक्हाडाचा केंद्रिबद्दू असलेल्या अमरावतीत या पक्षाला म्हणवे तसे यश आजवर मिळाले नाही. मतांच्या धर्वीकरणासाठी उत्तम पाश्वर्भूमी असूनही यश मिळत नाही या प्रश्नाने वैतागलेल्या या पक्षाने नेतृत्वाच्या पातळीवर अनेक नवनवे प्रयोग या भागात केले.

माहानामध्य किमान एक हजार सभा घेतल्या जाताल. त्यानामत्त प्रत्यक्के केंद्रीय मंत्र्याला किमान चार मतदारसंघांचा दौरा करावा लागणार आहे, तसेच, या सभांनाही उपस्थित राहावं लागणार आहे. या मोहिमे अंतर्गत बैगलूरु आणि गुवाहाटी या दोन ठिकाणी सभा झालेल्या आहेत. जुलै आणि ऑगस्ट या दोन महिन्यांमध्ये या सभांना अधिक गती दिली जाणार आहे. संसदेचे पावसाळी अधिवेशन १८ जुलै रोजी सुरु होत असून या काळात शुक्रवार, शनिवार आणि रविवार या तीन दिवसांमध्ये देशाच्या वेगवेगळ्या भागांमध्ये सभा होतील. प्रत्येक जिल्ह्यातील दोन सभापैकी एक सभा महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी घेतली जाईल व दुसरी एखाद्या मोठ्या सभागृहात बुद्धिजीवीशी चर्चा असेल. या सभांमधून मोर्दी सरकारच्या योजनाची माहिती लोकांना दिली जाईल. विद्यार्थ्यांचा राजकीय कल कोणत्या पक्षाकडं आहे, मोर्दीविषयी त्यांना काय वाटते अशी भाजपच्या राजकारणासाठी अत्यंत उपयुक्त माहिती या सभांमधून मिळू शकेल. भाजपने २० २४ च्या लोकसभा निवडणुकीची तथारीही सुरु केली आहे. लोकसभा आणिं राज्यसभेत मिळू भाजपचे सुमारे ४०० खासदार आहेत. प्रत्येक खासदाराला किमान एका लोकसभा मतदारसंघाची जबाबदारी दिली जाईल. त्या-त्या लोकसभा मतदारसंघात भाजपला कमीत कमी मतदान झालेल्या वा भाजपला मतदान न झालेल्या बूथवर लक्ष केंद्रित केले जाणार आहे.

A wide-angle photograph capturing a massive crowd of people, predominantly young, gathered outdoors. They are holding numerous Indian flags (saffron, white, and green) high above their heads, creating a sea of color against a bright sky. The scene suggests a large-scale political rally, protest, or public gathering. In the background, there are some buildings and trees, but the focus is clearly on the sheer number of participants.

आता अमरावतीची ‘प्रयोगशाळा’?

गुंतलेले कुणबी व मराठा होतेचे. त्यामुळे एकूणच प्रांताचे धार्मिक व जातीय संतुलन कायम राहिले. त्याचा परिणाम सलोखा वाढण्यात झाला. नंतर मराठ्यांची राजवट आली. सतराब्दा शतकाच्या शेवटी व अठराब्दा शतकाच्या प्रांतंभी इंग्रजांशी त्यांच्या लढाया सुरु झाल्या. त्यात हार पत्करावी लागल्यावर इंग्रजांचा अंमल सुरु झाला. याही काळात सलोख्याचा इतिहास या प्रांताने टिकवून ठेवला. स्वातंत्र्यलढ्याने वेग घेतल्यावर रामराव देशमुख, दादासाहेब खार्पें व पंजाबराव देशमुखांकडे या भागाचे नेतृत्व आले. त्यातले देशमुख सरदार पटेलांचे तर खार्पें टिळकांचे अनुयायी. इंग्रुंडमध्ये जाऊन लोकमान्यांचा खटला लढणारे खार्पें अशीच त्यांची ओळख. जहाल व उजव्या विचाराचे अशी त्यांची प्रतिमा. दुसरीकडे पंजाबराव कृषी, शिक्षण व समाजसेवा यात अधिक रमणारे कॉग्रेसचे नेते. पहिल्या सार्वत्रिक निवडणुकीत रामरावांना कॉग्रेसची उमेदवारी मिळणार हे जवळजवळ नक्की झाले असताना गोळवलकर गुरुजीसोबतचे त्यांचे एक छायाचित्र प्रसिद्ध झाले व गोळधळ उडाला. मग नेहसुंनी पंजाबरावांना उमे दवार घेऊन. अमरावतीतील ज्येष्ठ पत्रकार व 'लोकसत्ता'तील माझी सहकारी शिक्षिकांत ओहळे यांनी 'जननायक' या पुस्तकात नोंदवलेल्या या इतिहासाचे स्मरण यासाठीच की हा प्रांत कधीही उजव्या विचारांना थारा देणारा नव्हता. वेगवेगळ्या राजवटीच्या काळात झालेल्या सांस्कृतिक व सामाजिक घुसळीतून तावूनसुलाखून निघालेल्या या भागात मलकापूरचा अपवाद सोडला तर जनसंघाचे अस्तित्वही इथे नव्हते. पंजाबरावांच्या शिक्षण व कृषी क्षेत्रातील क्रांतीमुळे शिक्षित व प्रगत झालेल्या या भागाचा धार्मिक सामंजस्य दाखवण्यावरच जास्त भर राहिला. मुस्लिम सत्यशोधक मंडळाचे काम अमरावतीत पुढे नेणाऱ्या शेख वजीर पटेलांचे नेतृत्व समोर आले ते या पार्श्वभूमीवर. या सलोख्याला पहिल्यांदा गालबोट लागले ते बाबरीच्या पतनानांतर. त्याच्या म्हणजे १९९२ च्या पाच वर्षे आधी रिडल्स'वरून झालेला वाद जातीय तणाव निर्माण करण्यासाठी कारणीभूत ठरला. 'बाबरी'मुळे त्यात धार्मिकतेची भर पडली. नेमके त्याचा काळात या भागात शिवसेनेचे आगमन झाले. कॉग्रेसचे प्रस्थापित नेतृत्व तरुणांना संधी नाकारत असताना ओबीसी, बहुजनांना हिंदुत्वाचा उघड पुरस्कार करणारी ही संघटना जवळची वाटली. धार्मिक धर्वीकरणातून राजकीय वाटचाल सुकर करत नेण्याचा प्रयोग सुरु झाला तो. या काळात. अर्थात तेव्हाही या भागात हिंदु व मुस्लिमांमध्ये खूप दंगली झाल्या असेही नाही. मात्र या दोन धर्मामध्ये असलेली पारंपरिक तेढ व बाबरीनंतर त्यात ओतलेले गेलेले तेल यामुळे शिवसेनेचा प्रवास या भागात वेगाने पुढे गेला. भाजप-सेनेची 'ब' टीम म्हणूनच दीर्घकाळ वावरली. काही काळानंतर 'शतप्रतिशत'चा ध्यास घेतलेल्या भाजपने युतीत असूनही अकोला, बुलढाणा भागांत स्वतंत्र अस्तित्व निर्माण केले, पण वळाडाचा केंद्रिबद्ध असलेल्या अमरावतीत या पक्षाला म्हणावे तसेच यश आजवर मिळाले नाही. मतांच्या धर्वीकरणासाठी उत्तम पार्श्वभूमी असूनही यश मिळत नाही या प्रश्नाने वैतागलेल्या या पक्षाने नेतृत्वाच्या पातळीवर अनेक नवनवे प्रयोग या भागात केले.

इथे सोयीचा ‘इतिहास’ लिहिला जात आहे.

इतरहात्ता तुमचा तुकडा करण्याचं काम सध्या केंद्रातील सत्ताधारी पक्ष आणि त्यांच्या आसपासच्या संघटना जोरात करत आहेत. पण आज घडणाऱ्या घटना खोट्या वा अर्धसत्य स्वरूपात भविष्यात नोंदवल्या जाण, हे आताच थांबवायला हवं. राहुल गांधी यांनी वायनाडप्रकरणी दिलेल्या प्रतिक्रियेची मोडतोड हादेखील यातलाच प्रकार आहे. इतर अनेक राज्यांप्रमाणे महाराष्ट्रातही भाजपने ‘ऑपरेशन लोटस’ राबवून, सत्तेत उल्लेख केली. या घटनेनंतर राहुल गांधी वायनाड येथे आपल्या मतदारासंघाच्या दौऱ्यावर गेले होते. त्या वेळी पत्रकारांनी त्यांना या हल्ल्याबाबत प्रश्न विचारला. त्यावर प्रतिक्रिया देताना राहुल गांधी म्हणाले की, हे माझ्यां कार्यालय असण्याआधी वायनाडच्या लोकांचं कार्यालय आहे. जे काही झाले ते दुर्दैवी आहे. हिंसेनं समस्येचं निराकारण होणार नाही. ज्यांनी हे केलं, ती लहान मुलं आहेत. त्यांचा नाही. झी न्यूजने ही बातमी चालवल्यानंतर भाजपचा आयटी सेल कामाला लागला. त्यांनी ही एवढीच क्लीप काही मिनिटांतच व्हायरल केली. बातमीची सत्यासत्यता पडताळून घेणं ‘पोस्ट ट्रस्थ’ कालखंडात लोक विसरलेच आहेत. त्यामुळे आपल्यासमोर येतं, ते सगळंच खरं आहे हे मानून लोकांनीही राहुल गांधी यांना लक्ष्य करत टीका करायला सुरुवात केली. विशेष म्हणजे माहिती व तंत्रज्ञान

तर ते निंदनीय आहे. कॉग्रेससच्या विचारसरणीला अनुसरून या हत्येचा निषेध केला गेला. अगदी राहुल गांधी यांनीही याबाबत केले प्रतिक्रिया दिली होती. धर्माच्या नावावर सुरु असलेलं क्रौर्य खपवून घेतलं जाणार नाही, एवढ्या स्पष्ट शब्दांमध्ये राहुल गांधी यांनी या हत्येचा निषेध केला होता.

वास्तविक या घटनेचा तपास होऊन गुन्हेगारांना शिक्षा होणं, एवढी सरळ ही बाब होती. पण सध्या कोणत्याही गोष्टीला धार्मिक रंग देऊन समाजात फूट पाडत आपली राजकीय पोळी भाजप्यात अनेकांना स्वारस्य आहे. त्यामुळे याबाबतीही उदयपूर्मधील हल्लेखोरांना कॉग्रेस कशी पाठीशी घालत आहे, हे दाखवण्याची संधी केंद्रातील सत्ताधारी पक्ष आणि समर्थक यांनी साधली. निमित्त झालं, राहुल गांधी यांनी त्यांच्या वायनाड मतदारसंघात केलेल्या दौऱ्याचं आणि त्याआधी त्यांच्या कार्यालयावर झालेल्या हल्ल्याचं! तर, झालं असं की, राहुल गांधी यांच्या वायनाड येथील कार्यालयाची मोडतोड काही तरुणांनी केली. पर्यावरणदृश्या संवेदनशील असलेल्या क्षेत्रांसंदर्भात सरीच्या न्यायालयात होणाऱ्या सुनावणीवर राहुल गांधी यांनी भूमिका घ्यावी, अशी मागणी स्टुडंट फेडरेशन ॲफ इंडियाच्या कार्यकर्त्यांनी केली मार्ग चुकला असला, तरी माझं त्यांच्याशी काहीच वैर नाही. कॉग्रेससच्या मुशीतून घडलेला कोणताही सच्चा कार्यकर्ता अशीच प्रतिक्रिया देईल. पण खरं नाट्रय सुरु झालं, ते यापुढेच!

या प्रतिक्रियेतील 'जिन भी बच्चों ने यह किया, वह भी बच्चे हैं. यह सही तरीका नहीं हैं लेकिन मेरी उनसे कोई दुश्मनी नहीं,' हा एवढाच भाग झी न्यूजूचे अँकर रोहित रंजन यांनी आपल्या ९ जुलैच्या प्राइम टाइमच्या कार्यक्रमात वेगळाच रंग देऊन चालवला. त्यांनी राहुल गांधी यांच्या दोन प्रतिक्रिया एकत्र करत राहुल गांधी जणू उदयपूर घटनेबद्दलच बोलत आहेत, अस भासवलं. जे काही झी न्यूजून दाखवलं ती दुसऱ्याच्या- त्यातही सार्वजनिक जीवनातील एका व्यक्तीच्या- अभिव्यक्तीची यथेच्य मोडतोड होती. त्यापैकी पहिल्या काही वाक्यांमधली प्रतिक्रिया राहुल गांधी यांनी उदयपूर घटनेबद्दलच दिली होती. त्यात 'देशात कसं विदेशाचं वातावरण पसरवलं जातं,' याचाच उल्लेख होता. त्यानंतर 'लहान मुल' हा उल्लेख असलेला वायनाड प्रकरणावरील प्रतिक्रियेचा भाग त्यावर जोडला गेला. पत्रकार रोहित रंजन एवढ्यावरच थोबले नाहीत, तर त्यांनी 'आता तुम्हीच ठरवा, हे मारेकी लहान मुल आहेत की, दहशतवादी,' असं आवाहन खात्याचे राज्यमंत्री राज्यवर्धनसिंह राठोड यांनीही ट्रॉट करत राहुल गांधी यांच्यावर टीका केली. साहजिकच झी न्यूज अणिपत्रकार रोहित रंजन यांच्याविरोधात देशभरातून तक्रारी दाखल झाल्या. कॉग्रेससच्या कार्यकर्त्यांनी या प्रकरणामागील सत्यता लोकांसमोर आणण्याचा खूप प्रयत्न केला. पण भाजपच्या प्रचारायंत्रेणसमोर सत्य समोर यायला थोडासा वेळ लागतो. अनेक राज्यांमध्ये रोहित रंजन यांच्याविरोधात तक्रारी दाखल झाल्या. छत्तीसगड पोलिसांनी तर रोहित रंजन यांच्यावर वॉरंट बजावून, त्यांच्या गाझियाबाद येथील घरात जाऊन त्यांना अटक करण्याचाही प्रयत्न केला. हे सगळं सुरु असताना नूपर शर्मी यांना भाजप आणि त्यांच्या समर्थकांनी ज्या पद्धतीने ढाल करून लपवलं आहे, तसंचं काहीसं रोहित रंजन यांच्याबाबतही होताना दिसलं. त्यांच्या समर्थनासाठी अनेक जण पुढे आले. छत्तीसगड पोलिसांनी ही कारवाई उत्तर प्रदेशसच्या हृदीत घुसून केल्याने उत्तर प्रदेश सरकारने त्यावरही आक्षेप घेतला. एवढंच नाही, तर रोहित रंजन यांनी या अटकेच्या विरोधात सुप्रीम कोर्टीत धाव घेतली अणिशुक्रवारी त्याना दिलासाही मिळाला.

प्रस्ताव फुटला म्हणतात !

देशाच्या केंद्रीय गृहमंत्र्यांशी पंगा घ्यायचा तर हिंमत लागेल. ही हिंमत केलीच असेल तर तो कोण असेल? हैदराबादमध्ये भाजपच्या राष्ट्रीय कार्यकारिणी सुरु असताना, मोदी-शहांची उपस्थिती असताना असं घडावं हे आश्चर्यकारक म्हणायला हवं. अर्धात कोणा नारदाने कुजबुज केली. खरं-खोटं त्या नारदालाच माहिती असेल! शहानिशा कोणी केली नाही, कोणी करूही शकत नाही. तिथल्या माध्यम केंद्रातील कुजबुजीतून कळल ते असं - राष्ट्रीय कार्यकारिणीच्या अखेरच्या दिवशी दोन महत्वाच्या बैठका होत्या. केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा राजकीय प्रस्ताव मांडणार होते. त्यानंतर पंतप्रधान नरेंद्र मोदीच्या भाषणाने कार्यकारिणीच्या बैठकीची सांगता होणार होती. नियोजित कार्यक्रम नीट पार पडला, त्यामध्ये कोणतीही गडबड झाली नाही. पण, राजकीय प्रस्ताव कार्यकारिणीसमोर मांडण्याआधीच तेलंगणाचे मुख्यमंत्री 'केसीआर' यांना माहिती होता म्हणतात. हा दावा फक्त नारदाचा आहे. या नारदाचे म्हणणे होते की, लेखी प्रस्तावाची मोबाइल फोनवरून छायाचित्रं काढली गेली आणि ती व्हॉट्सअॅप केली गेली.. तंत्रज्ञानाचा वापर करूही, केव्हाही, कुरेही होऊ शकतो हे खरेच. भाजपच्या या राजकीय प्रस्तावावत नेमकं काय लिहिलं होतं हे बुधुधा फक्त शहा आणि केसीआर यांनाच माहिती. शहांनी प्रस्तावातील मुद्दे भाजप नेत्यांसमोर मांडले असतील. या प्रस्तावाची लेखी प्रत वा क्रमवार ठारावांची माहिती पत्रकारांना दिली गेली नाही. नारदाच्या दाव्यावर भाजप बोलण्याची शक्यता कमीच, कदाचित, केसीआर'च कधीतरी खुलासा करतील.

दान दशक सलग राज्याच्या तसच दशाच्या सवाच्या सत्तास्थाना राहिलेले नरेंद्र मोदी हे जगातील एकमेव नेते आहेत. याबाबत त्यांनी अमेरिकेचे माझी अध्यक्ष बिल क्लिंटन यांनाही मागे टाकलं आहे. क्लिंटन यांनी देखील २० वर्ष सत्ता पदे भूषवली होती. दोन वेळा ते सिनेट सदस्य होते. तर, दोन वेळा राष्ट्राध्यक्ष. मोदी २००९ पासून गुजरातचे मुख्यमंत्री होते. मग, २०१४ मध्ये ते पंतप्रधान झाले. २०१९ च्या लोकसभेत भाजपला बहुमत मिळाले तर, २०२४ मध्ये तसेच झाले तर ते तिसऱ्यांदा पंतप्रधान होऊ शकतील. पण, सध्या मोदीची सत्तेवरील २० वर्ष भाजपकडून साजरी केली जात आहेत. त्यानिमित्ताने लोकांपर्यंत पोहोचण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. ‘मोदी-२०’ हे इंग्रजी पुस्तक प्रकाशित झालं आहे, त्याच्या विविध भाषांमधील आवृत्त्याही निघतील. या पुस्तकाच्या अनुवादांचे काम सुरु आहे. ‘मोदी-२०’ या मोहिमेतून देशातील प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये भाजप दोन सभा घेणार आहे. पुढील दोन महिन्यांमध्ये किमान एक हजार सभा घेतल्या जातील. त्यानिमित्त प्रत्येक केंद्रीय मंत्र्याला किमान चार मतदारसंघांचा दौरा करावा लागणार आहे, तसेच, या सभांनाही उपस्थित राहावं लागणार आहे. या मोहिमेअंतर्गत वेंगळूरु आणि गुवाहाटी या दोन ठिकाणी सभा झालेल्या आहेत. जुलै आणि ऑगस्ट या दोन महिन्यांमध्ये या सभांना अधिक गती दिली जाणार आहे. संसदेचे पावसाळी अधिवेशन १८ जुलै रोजी सुरु होत असून या काळात शुक्रवार, शनिवार आणि रविवार या तीन दिवसांमध्ये देशाच्या वेगवेगळ्या भागांमध्ये सभा होतील. प्रत्येक जिल्ह्यातील दोन सभापैकी एक सभा महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी घेतली जाईल व दुसरी एखाद्या मोठ्या सभागृहात बुद्धिजीवीशी चर्चा असेल. या सभांमधून मोदी सरकारच्या योजनांची माहिती लोकांना दिली जाईल. विद्यार्थ्यांचा राजकीय कल कोणत्या पक्षाकड आहे, मोदीविषयी त्यांना काय वाटते अशी भाजपच्या राजकारणासाठी अत्यंत उपयुक्त माहिती या सभांमधून मिळू शकेल. भाजपने २०२४ च्या लोकसभा निवडणुकीची तयारीही सुरु केली आहे. लोकसभा आणि राज्यसभेत मिळून भाजपचे सुमारे ४०० खासदार आहेत. प्रत्येक खासदाराला किमान एका लोकसभा मतदारसंघाची जबाबदारी दिली जाईल. त्या-त्या लोकसभा मतदारसंघात भाजपला कमीत कमी मतदान झालेल्या वा भाजपला मतदान न झालेल्या बूथवर लक्ष केंद्रित केले जाणार आहे.

अग्रलेख : खड़क्यांचा मार्ग !

कमालच आहे.. मुलात रस्त्यावरच खड्डे हा चव्या, चिंतेचा विषय होऊकरा. कसा शकतो? त्यामुळे या विषयाला हात घालायचाच असेल तर चिंतन करा. त्यासाठीची योग्य वेळ कोणती तर वाहतूक कोंडीत अडकल्यावरची. एकदा का तुम्ही चिंतनात मग्न झालात की अनेक गोर्धीचा साक्षात्कार तुम्हाला आपसूक होत जाईल. हे खड्डे भ्रष्टाचाराचे प्रतीक नाहीत तर राज्याच्या देवीप्रमाण परंपरेचा एक भाग असल्याचेही तुमच्या लक्षात येऊ लागेल. कोंडीत अडकलेली तुमच्या आजूबाबूची वाहने जेव्हा थकून होर्न-वादन थांबवतील तेव्हा तुम्ही दीर्घ श्वास घेत चिंतनाला आणखी खोली प्राप्त करून दिलीत की ही परंपरा किंती प्राचीन आहे याची जाणीव तुम्हाला हळूहळू होत जाईल. युवाल नोवा हरारी यांनी सेपयिन्स या पुस्तकात सांगितल्याप्रमाणे इतिहासपूर्व काळातुसुद्धा माणसे सर्वशक्तिमान प्राण्यांना पकडण्यासाठी कसे खड्डे खोदत, आजही हत्तील पकडायचे असेल तर कसे खड्डे खोदले जातात हे तुम्हाला आठवू लागेल. आता तुम्ही म्हणाल की त्या आणि या खड्ड्यांचा काय संबंध? कुठे हत्तीसारखा अमर्याद शक्ती असलेला प्राणी व कुठे मानवप्राणी! तर अशी तुलना करण्याचे काही कारण नाही. आजच्या व्यवस्थेला मानवाला सर्वशक्तिमान होऊक द्यायचे नाही. त्याची गती मंदावली की तो हळूहळू दुवळा होत जातो. त्यामुळे तेव्हाचे व आताचे खड्डे वेगवेगळे दिसत असले तरी त्यामागचा कार्यकरणभाव एकच आहे हे चटकन तुमच्या ध्यानात येईल. प्रमत्त होऊन वेगाने दौडणाऱ्या शक्तीला रोखणे हेच सांप्रतकाळच्याही खड्ड्यांचे इतिकर्तव्य. त्यापुढे तुम्ही हत्तवल झालात की त्या खड्ड्याच्या कर्त्यांकरित्याला आनंदच होत असतो. तो तुम्हाला दिसत नाही हा तुमच्या दृष्टीचा दोष. आता तुमच्यातील काहीना असे वाटू शकते की ही तर व्यवस्थेने केलेली शिकारच. त्यामुळे संतापून तुम्ही व्यवस्थेच्या नावाने जेरू बोटे मोडू शकता. मात्र हा त्रागा हवेत बाण मारण्यासारखा. कारण व्यवस्था ही काही हाडामांसापासून तयार झालेली एखादी व्यक्ती किंवा प्रतिमा नाही. अनेकांच्या दृश्य, अदृश्य संहभागातून तयार झालेली ही व्यवस्था कुणालाच उत्तरदायी नसते. त्यामुळे मुंबई, ठाणे असो वा नागपूर दरवर्षी खड्ड्यांची घाऊक निर्मिती होत असते. या निर्मितील कुणा एकाला जबाबदार धरणे अवघड जाते. ज्याचे जन्मदाते शोधथा येत नाहीत त्या अनाथाच्या निर्मितीला निसर्ग जबाबदार हा आपल्याकडचा प्रचलित विश्वास. त्यामुळे व्यवस्थेतील सारे खड्ड्यांसाठी वरुणराजाला दोषी उर्वून मोकळे होतात. आरोपांना उत्तर देणे या राजाला जमत नाही, कारण 'पडल्या'खेरीज या राजाचा आवाजच येत नाही. त्यामुळेच या खड्ड्यांना जे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे जबाबदार तेच पावसाला दोष देत पुढच्या वर्षी खड्डे पडू देणार नाही अशी गवाही देत असतात. त्यात राज्यापासून तर शहर, गावापर्यंतचे सारे आले. दुसरीकडे त्यांच्या मनात एकूण खड्डे किंती, ते बुजवायला यंदा किंती पैसे लागतील, त्यातले आपल्यापर्यंत किंती येतील, दुसर्याच्या खिशात किंती जातील याचा हिशेब सुरु असतोच.

चिंतन करता तुम्ही या आर्थिक मुद्दयावर जेव्हा येता तेव्हा आणखी चडफडता, पण त्याशिवाय तुमच्याके काही इलाज नसतो. मग नाइलाजाने तुम्ही मोठमोठ्याने हॉर्न वाजवून जणू निषेध व्यक्त करता. वाहतुकीची कोंडी थोडी फुटली व वाहनाने वेग घेटला की तुमचे चिंतन आणखी वेग घेते. जो दुसऱ्यासाठी खड्हा खोदतो, तोच एक दिवस त्यात फसतो अशी एखादी म्हणणीही तुम्हाला आठवू शकते. मग हे व्यवस्थेतले लोक आजवर का फसले नाहीत? प्रयेक वैकी तेच तेच वेहो का दिसत राहतात? या साच्यांना न फसण्याची किमया कशी साधली असेल? हे सारे सहीसलामत सुटात व खड्हू. मुळे मरतात मात्र सामान्य, हा अन्याय नाही का? यासारखे अनेक प्रश्न तुमच्या मनात फेर धरू लागतात. त्या प्रश्नांमुळे आपल्याही मनात व्यवस्थेविषयी एक खड्हा निर्माण झाला अशी भावना मग घर करू लागते. संतुकारामांसाठी मंबाजीने खड्हा खोदला, पण या संतश्रेष्ठांची शिकवण जनमानसात अधिक रुजली असाही विचार तुमच्या मनात तरळून जाऊ.

